

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Курило В. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЛАСНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917 Р.

В статті розглянуто питання правового регулювання власності іноземних громадян на території України у 1917 р. Проаналізовано діяльність Генерального Секретаріату Центральної Ради, Генерального Секретаріату міжнаціональних справ та відповідних консульств іноземних держав на території України щодо захисту власності іноземних громадян.

***Ключові слова:** правове регулювання власності, іноземні громадяни, німецькі колоністи, Центральна Рада*

У ході нинішніх постійних соціально-економічної та правової реформ постає проблема правового регулювання відносин власності у яких беруть участь іноземні громадяни. Вимагає подальшого вирішення і проблема правового захисту усіх форм власності від протиправних посягань, як вимагала вона розв'язання свого часу й від розробників законодавства 1917–1920 рр. Загальна актуальність проблеми власності іноземних громадян і складність правового регулювання власності у сучасних умовах, а також необхідність удосконалення існуючих і можливість використання відомих з історії підходів такого регулювання, засобів і методів і визначили вибір теми цієї статті.

Проблемі становлення української державності доби Центральної Ради і, зокрема, формуванню її економічних засад присвячені численні праці істориків, філософів, юристів, серед яких слід виділити дослідження Б. Андрусишина, В. Верстюка, І. Витановича, П. Захарченка, О. Копиленка, О. Мироненка, О. Реєнта, В. Солдатенка, І. Усенка, І. Хміля та ін.

Питання регулювання власності іноземних громадян висвітлені у роботах О. Волох “Історія кримінально-правової боротьби з посяганнями на власність в Україні (1917–1927 рр.)”, Д. Корнійчук “Лампочка до Ілліча”, С. Шаповалова “Державотворча діяльність Центральної Ради зі встановлення цивільного і військового апарату після повалення самодержавства”, О. Ядловської “Політична діяльність німецькомовного населення”.

Ще за часів Російської імперії склалися сприятливі умови діяльності іноземних компаній, хоча й процедура оформлення урядового дозволу була довготривалою, іноді вона тягнулася кілька років. Витіснені тоді з Москви енергетичними монстрами іноземні компанії-середнячки почали влаштовуватися в Києві.

Одним із перших тут було Російське представництво німецької фірми “Уніон”. Ще 17 грудня 1899 р. РАТ “Уніон” уклало з Київською міською управою 40-річний концесійний договір на право генерування та розподілу електроенергії в межах Києва

[2, с. 6].

За повідомленням Великобританського Віце-консульства в Києві на 18 листопада 1917 р. у Києві було декілька англійських фірм: Генрі Сміт – Інститутська, 4, Редавей – Хрещатик, 5, авто-гараж Ричарда К. – Дуглас Миколаївська, 7, контора інженера Кембель – Пушкінська, 10, Британське інженерне товариство – Хрещатик, 25, Пасаж.

Великобританські піддані були крупними вкладниками акціонерних цукрових заводів, серед яких: Рижавський цукровий завод, Уманського повіту, Київської губернії; Соболевський цукровий завод Гайсинського повіту Подільської губернії; Шпановський цукровий завод Ровенського повіту Волинської губернії; Новопокровський цукровий завод Тамбовської губернії; Ободовський цукровий завод Подільської губернії та цукровий завод Лука Київської губернії, де іноземці були службовцями та керівниками [11, с. 59].

В Одесі існувало близько 17 фірм і стільки ж підприємств, більшість з них це були агентури, склади земельних машин, інструментів і знарядь, дров'яні склади, заводи фарб, пароплавна контора, механічні заводи. Та й саме Британське Консульство знаходилося в Одесі.

В Києві функціонувало 7 фірм інженерної спрямованості. В Миколаєві була пароплавна контора. В Харкові пивоварний та миловарний заводи [10, с. 52].

Бельгійським підданим в м. Києві належало безліч установ та фабрик, зокрема: Київська міська залізниця, нафтові резервуари на станції “Либідь”, Васильківський вагонний парк, головна майстерня на Великій Васильківській вулиці, головна складова на Великій Васильківській вулиці, Ковальський вагонний парк, Олександрійський вагонний парк (Олександрівська, 22), Олександрівська дизельно-моторна станція, Лук'янівський вагонний парк (Дегтярівська, 7), Лук'янівська дизельно-моторна станція, Троїцький вагонний парк, дизельно-моторна станція в Пуща-Водиці, вагонний гараж в Пуща-Водиці, Управління товариства Київської міської залізниці (Миколаївська площа № 1), Російсько-Бельгійський завод В. І. Шалль, конюшня з шістьма рисистими кіньми високої цінності (Левантівська, 2), Р. Вандергагена [10, с. 29]. Бельгійські піддані були акціонерами “Товариства Цукроварні” в Яроповичах Київської губернії на суму понад 1 000 000 рублів [8, с. 84].

В руках іноземців зосереджувалася майже вся легка промисловість. Величезний іноземний капітал гуляв по території України, знаходячи собі місце у найрізноманітніших галузях, де можна було підняти вкладені кошти в декілька разів.

Право власності іноземних громадян в основному регулювалися положеннями міжнародних конвенцій, а якщо між Україною та іноземною державою таких не було підписано, то це питання вирішувалося на підставі звичаєвого міжнародного права, згідно якому іноземці в цивілізованих державах користувалися всіма правами, які належали громадянам тієї держави, де вони перебували. І, між іншим, вони користувалися і правом на судову охорону своїх особистих та маєткових прав, але ні в якому разі вони не мали більше прав ніж місцеві жителі.

Після проголошення 20 листопада 1917 р. III Універсалу Центральною Радою частішають напади на власність іноземних громадян, адже в даному документі говорилося про відміну приватної власності загалом. Але іноземні власники не поспішали відмовлятися від свого ласого шматка добра, адже Угода “Про

недоторканість власності іноземців з державою” [6, с. 14] їх підтримувала. Обурення місцевих селян не знало меж, намагаючись висловити своє невдоволення подібними угодами вони злісно нападали і грабували все майно іноземців-власників. Влаштовувалися набіги та пограбування навіть на маєтки грецького Консула в Севастополі Миколи Астровича Гріпарі – землевласника в Новгород-Волинському повіті, містечко Баранівка, у якого селяни забрали млин [10, с. 29].

Варто зазначити, що не всі категорії іноземців зазнавали страждань від дій селян. Німці, які ще згідно маніфесту Катерини II оселилися на території України почували себе значно краще. Кількість землі, що знаходилася в їх руках була надзвичайно великою. В Катеринославщині – 25,4%, в Херсонщині – 23%, в Таврії – 39,5% загальної посівної площі. В руках однієї німецької родини зосереджувалося по 1000 і більше десятин землі [3, с. 1]. Причиною цьому стало надання землі не всім селянським членам громади, а лише окремим сім'ям і те, що колоністи мали право скуповувати чужі землі у свою власність.

Ще 3 лютого 1915 р. був опублікований закон про землеволодіння та землекористування в Російській державі, за яким іноземні вихідці німецького походження або їх нащадки повинні були протягом двох років продати своє нерухоме майно. Але дія цього закону не поширювалася на осіб, які довели свою належність до православного віросповідання від народження або перейшли у православ'я до 1 січня 1914 р. До 1 лютого 1917 р. лише в Таврійській губернії було продано 156 маєтків російських підданих колоністів, а 90% проданих німцями земель перейшло до Селянському банку.

В Таврії понад мільйон десятин, знаходилося в руках німецьких колоністів. Вони не поїхали з цієї околиці, як це було в інших губерніях, а розсипалися по всій Таврії і засіяли її своїми селами та великими господарствами (розміром 200-10000 га). На загальне число населення, що становило 1663300 чоловік, склад якого був найрізноманітнішим (українці, росіяни, татари, караїми, поляки), припадало 134595 чоловік німецького населення [4, с. 1].

На Волині, за місцевими постановами, земля ділилася між усіма селянськими членами громади. Це тягнуло за собою роздробленість земельної власності і спричиняло цілковите зубожіння німецьких колоністів. Вони змушені були покидати свої маєтки, переїжджати в інші місця, через це їх кількість тут зменшувалася [3, с. 1].

Проголошення III Універсалом Української Народної Республіки позбавляло іноземців власності у ще більшій мірі, ніж закони 1915 р. [1, с. 125].

Усі польські організації, що репрезентували в Україні до мільйона мешканців, заявили, що не визнають III Універсалу. Представники київських банків, власники цукроварень, члени союзу земельних власників на своїй нараді заявили протест проти скасування прав власності на землю. Генеральний Секретаріат давав пояснення, що скасування приватної власності на землю ще не закон, а тільки побажання Центральної Ради, що це питання мають вирішити Установчі Збори. Секретаріат закликав зберігати спокій, охороняти реманент, худобу. Генеральний Секретаріат розповсюдив офіційне роз'яснення до Універсалу, яким підкреслив, що скасування прав власності на землю й перехід їх до трудящого народу слід розуміти “у тому смислі, що право власності на ці землі переходить до народу Української Республіки,

отже, від дня опублікування Універсалу колишнім власникам забороняється землю продавати, купувати, закладати, дарувати чи передавати будь-кому у власність іншим способом, оскільки ці землі визнаються Українською Центральною Радою такими, що належать не окремим особам чи інституціям, а всьому трудящому народу, причому скасування власності, як і весь земельний лад на Україні, мають підтвердити й остаточно встановити Українські Установчі збори". Відповідно до цього документа заборонялися самочинні захоплення земель й всі подібні "революційні" акції.

З листопада 1917 р. посипались листи адресовані Генеральному секретарю А. Я. Шульгину від французького консульського агента, із проханням вжити заходів для припинення безчинства і самоуправства, що відбувалися на заводах по відношенню до іноземних найманців та призводили заводи до великих втрат, зокрема мова йшла про Тростянецький цукровий завод, який розташований між станціями Крижопіль – Вапнярка. Цей завод належав французькій компанії понад 50 років [8, с. 5]. Потерпали від селянського самоуправства італійські громадяни, які були поселені в Словечанській волості, Овруцького повіту, Волинської губернії для вирубки листяних лісів, що в минулому належали італійському громадянину інженеру Ермініо Селла, які складали біля 14 000 десятин [8, с. 17].

Приходили телеграми від цілих груп іноземців, які змушені терпіти знущання місцевого населення Білої Церкви [8, с. 31].

Це тільки мізерна частина того, що було насправді, всі ці листи-прохання, заяви, претензії можна було рахувати тисячами.

Такому безпорядку комусь і колись, все-таки потрібно було покласти край. 1 грудня 1917 р. відбулося засідання всіх союзних та нейтральних консулів, які знаходилися у м. Києві. Члени цього засідання уповноважили П. П. Гріпарі бути старшиною всіх іноземних консульств. Всі консульства висловили своє невдоволення з приводу існуючих самочинств стосовно іноземних власників. Рішенням Генерального Секретаріату було визнано незаконною реквізицію підприємств іноземних громадян, натомість признавалася тільки можливість добровільної переуступки на орендному праві, щодо підприємств іноземців [7, с. 11].

Однак не було укладено ні одного орендного договору. Продовольча Управа мотивувала це своєю неуповноваженістю вирішувати ті чи інші питання без участі Генерального Секретаріату з одного боку, а з іншого – одночасно наперекір рішенням Генерального Секретаріату, що відбулося ще 16 листопада, порушувала права та інтереси іноземних власників, поновлюючи свою попередню систему реквізиції, не дивлячись на те, що з боку Генерального Секретаріату ці реквізиції припинялися до мирового вирішення цього питання.

Не існувало би проблем – не було б і наслідків, про які можна судити із маси написаних листів, прохань та заяв до відповідних органів про врегулювання ситуації, щодо власності іноземних громадян. Часто вони стосувалися захисту маєтків грецьких підданих, що на Полтавщині, від пограбувань, з огляду на зацікавленість чужоземних підданих, про варту біля помешкань: французького, швейцарського, бельгійського та персидського консульств та інше [8, с. 8].

На хоч якийсь захист своїх прав та інтересів, як власників великих підприємств, іноземні громадяни могли розраховувати хіба-що з боку їхніх консульств, які були

зацікавленні у нормальній життєдіяльності своїх громадян за межами їх держави.

З цією метою у 1917 р. було сформовано Комітет Сербської колонії на Україні. [9, с. 39] Щодо румунських громадян, які жили на території України, то 21 грудня 1917 р. такими повноваженнями Генеральне секретарство Справ Міжнародних наділило М. І. Літинського [8, с. 25]. Скарги щодо охорони інтересів іноземців, якщо й надходили до Секретарства Міжнаціональних справ – ним не розглядалися, їх передавали, на думку Секретарства Міжнаціональних справ, більш компетентним органам - місцевим органам влади повітовим земельним комітетам [8, с. 50].

Отже, відсутність відповідних нормативно-правових актів щодо чіткого розподілу повноважень між державними органами влади врегулювання подібних відносин унеможливило. За відсутності часу займатися цими питаннями, професіональності та досвіду представників державної влади, а найголовніше – досконалої правової бази, за якою можна було б чітко визначити компетенції, межі дозволеного та межі забороненого, органи влади та посадові особи намагалися ухилитися від вирішення проблем, створюючи замкнуте коло, і цим самим залишали іноземців на чужій землі зі своїми проблемами наодинці. Держави, які зацікавлені в добробуті і захищеності своїх громадян намагалися якомога ближче бути до своїх підданих та чи не єдиними в скрутний для них – 1917 р. Рівень забезпечення інтересів іноземних громадян на право власності, мало неабияке значення у формуванні “обличчя” молодої країни на міжнародній арені світу та в залученні підтримки сусідніх держав.

Використані джерела:

1. *Айсфельд А.* Немецкий колонисты Юга Украины в 1917–1918 годах // Вопросы германской истории: Немцы в Украине. – Дніпропетровськ, 1996. – С. 125-132.
2. *Корнійчук Д. М.* Лампочка до Ілліча // Український діловий тижневик. Контракти. – К. : Галицькі контракти. – 2006. – 47 с.
3. Повідомлення / Вісті закордонної преси. – 1918 р. – № 8. – 18 травня. – С. 1-2.
4. Повідомлення / Вісті закордонної преси. – 1918 р. – № 52. – 18 липня. – С. 1-2.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 2208. – Міністерство юстиції Української Народної Республіки. – Оп. 1. – Спр. 29. – 34 арк.
6. ЦДАВО України. – Ф. 2209. – Народне міністерство судових справ Української Народної Республіки. Оп. 1. – Спр. 29. – 11 арк.
7. ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Народне міністерство закордонних справ УНР. – Оп. 1. – Спр. 47. – 144 арк.
8. ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 2. – Спр. 4. – 56 арк.
9. ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 4. – Спр. 2. – 133 арк.
10. ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 32. – 9 арк.

Курило В. В. Правовое регулирование права собственности иностранных граждан на территории Украины в 1917 г.

В статье рассмотрены вопросы правового регулирования собственности иностранных граждан на территории Украины в 1917 г. Проанализирована деятельность Генерального Секретариата Центральной Рады, Генерального Секретариата межнациональных дел и соответствующих консульств иностранных государств на территории Украины по защите собственности иностранных граждан.

Ключевые слова: правовое регулирование собственности, иностранные граждане, немецкие колонисты, Центральный Совет.

Kurilo V. Legal adjusting of property of foreign citizens is on territory of Ukraine in 1917

It is considered in the article the question of legal regulation of property of foreign citizens in Ukraine in 1917 analyzed the activities of the General Secretariat of the Central Council, the General secretary International Affairs and the relevant consulates of foreign states in Ukraine on the protection of property of foreign nationals.

Keywords: *legal adjusting of property, foreign citizens, German colonists, Central Advice.*

*Лебедєв Д. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

**НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я
ТА ОПІКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1919 Р.)**

Висвітлюється нормотворча діяльність Міністерства народного здоров'я та опікування Української держави, полягала, в першу чергу, у визначенні охорони здоров'я та соціального захисту населення одним з пріоритетних напрямків діяльності органів виконавчої влади та місцевих самоврядувань. З метою реформування державного управління охороною здоров'я Української держави керівництвом Міністерства народного здоров'я та опікування було створено ряд комісій, секцій і рад, які відіграли позитивну роль у процесі становлення системи державних виконавчих органів охорони здоров'я та опікування. Законодавча діяльність Міністерства була спрямована на вирішення гострих проблем галузі, породжених, головним чином, війною та соціальною напругою.

Ключові слова: *Міністерство народного здоров'я та опікування, Українська держава, законотворчість, боротьба з хворобами, органи місцевого самоврядування.*

У процесі становлення Міністерства народного здоров'я і опікування Української держави велику роль відіграло розроблення оптимальної моделі державного управління охороною здоров'я. Так, на з'їзді медичних працівників у червні 1918 р. розглядалася проблема реформування галузі. Серед найголовніших були такі питання: щодо керівництва лікувально-профілактичними закладами в центрі та на місцях; про органи управління, які мали здійснювати керівництво, координацію та організацію надання медичної допомоги. Основна дискусія на з'їзді розгорнулася при розгляді структури виконавчої вертикалі: центральне управління, органи центрального управління на місцях, взаємовідносини центру та регіонів, співпраця цивільних лікувально-профілактичних закладів з аналогічними підрозділами Військового відомства, Міністерства шляхів тощо [3, с. 28].

На той час в Українській державі були вже сформовані основні принципи політики Міністерства охорони здоров'я та опікування. Їх суть полягала у визначенні охорони здоров'я та соціального захисту населення одним з пріоритетних напрямків діяльності органів виконавчої влади та місцевих самоврядувань; у забезпеченні переваги загальнолюдських цінностей над класовими, національними; у визнанні соціально незахищених груп тогочасного українського суспільства – дітей-сиріт, інвалідів війни, колишніх військовополонених, біженців та інших, які стали об'єктом особливої уваги та допомоги з боку держави; у співіснуванні державної, муніципальної, громадської, приватної медицини та опіки з поєднанням різноманітних